

Naar een verklaring voor stedelijke ongelijkheid

Een model gebaseerd op bestaande theorieën en een empirische illustratie

1. Inleiding

Aan het eind van de twintigste eeuw zijn er interessante theorieën geformuleerd ter verklaring van de stedelijke dynamiek in de geavanceerde economieën. De twee belangrijkste, Sassens theorie over sociale polarisatie (1988, 1991, 1994) en Wilsons theorie over 'spatial mismatch' (1987, 1996), hebben een verschillende oorsprong en spitsen zich ook toe op verschillende empirische verschijnselen. Sassens theorie komt voort uit haar belangstelling voor internationale migratie en het ontstaan van 'global cities' (voor een bespreking zie Burgers 1995). De theorie van Wilson werd geformuleerd ter beschrijving en verklaring van de positie van Afro-Amerikanen, later meer in het bijzonder van hen die in de ghetto's van de Amerikaanse binnensteden wonen. Maar los van de verschillen in oorsprong en aandachtsveld, zijn er twee redenen waarom de theorieën van Sassen en Wilson in algemenere zin gebruikt kunnen worden ter verklaring van ongelijkheid in steden. Ten eerste is de notie van global cities in het werk van Sassen dermate gegeneraliseerd, om niet te zeggen geïnflateerd geraakt, dat het verschil tussen 'global cities' en 'grote steden' vervaagd is. Ten tweede mag verondersteld worden dat Wilsons theoretische beschouwingen omtrent de sociaal-economische positie van Afro-Amerikanen in Amerikaanse steden ook van toepassing zijn op andere etnische of raciale groeperingen indien die in dezelfde positie verkeren.

Economische herstructurering – de verschuiving van een industriële naar een postindustriële arbeidsmarkt – speelt zowel in Sassens als in Wilsons denken een prominente rol. Gesuggereerd wordt dat economische herstructurering tweeweg wordt gebracht door de internationalisering van de economie, die op haar beurt weer mogelijk wordt gemaakt door de opkomst van de informatietechnologie. Maar waar Sassen de ondergang van de middenklasse schetst, ziet Wilson de vorming van een werkloze getto-onderklasse, waarvan de leden wegens een gebrek aan scholing niet in staat zijn aansluiting te vinden bij een groeiende, in plaats van een inkrimpende middenklasse. Het lijkt op het eerste oog betrekkelijk eenvoudig om

vast te stellen welke theorie juist is en welke onjuist. Maar in de praktijk valt dit nog niet mee. Economische herstructurering – de doorslaggevende factor voor zowel Sassen als Wilson als het gaat om sociale ongelijkheid in een stedelijke context – kan door institutionele, culturele en sociaal-historische variabelen in verschillende landen, groepen en steden verschillende gevolgen hebben. Daarom zijn er voor het begrijpen en verklaren van ongelijkheid in een stedelijke context aanvullende theoretische perspectieven nodig. In deze bijdrage willen wij allereerst een schets geven van de belangrijkste theorieën betreffende de verandering van de sociale structuur in steden. Op grond daarvan stellen wij een theoretisch model voor, waarin de relevante inzichten van de besproken theorieën worden samengebracht (paragraaf 2). Wij stellen dat dit model een krachtig heuristisch instrument vormt bij de analyse van stedelijke sociale dynamiek en ter vergelijking van steden. Vervolgens (paragraaf 3) geven we een empirisch voorbeeld van de heuristische waarde van het door ons voorgestelde model. Wij vergelijken Amsterdam en Rotterdam en laten zien hoe verschillende ontwikkelingen in deze beide steden verlopen in termen van ongelijkheid op het gebied van de arbeidsmarkt en de positie van minderheidsgroepen daarop. In een afsluitende paragraaf bespreken wij de relevantie van ons model voor verder empirisch onderzoek en de theorievorming over stedelijke ongelijkheid.

2. Theoretische perspectieven op economische herstructurering en lokale gevolgen: naar een verklaringsmodel

Het invloedrijkste en omvattendste theoretische raamwerk met betrekking tot de lokale gevolgen van economische herstructurering is ongetwijfeld Saskia Sassens werk over 'global cities' (Sassen 1991). Sassen betoogt dat de wereld een nieuwe fase heeft bereikt in het proces van economische internationalisering. Die fase bestaat uit de internationalisering van productie door buitenlandse investeringen. Dit proces is ook een belangrijke oorzaak van de toename van internationale migratie. Het zijn niet armoede, overbevolking of economische stagnatie van derdewereldlanden per se die migraties veroorzaken naar de geavanceerde economieën. Omgekeerd oefenen de economische mogelijkheden van de rijke landen niet zonder meer aantrekkingskracht uit op migranten. Volgens Sassen zijn in internationale migratiestromen landen van herkomst en bestemming op de een of andere manier direct en concreet met elkaar verbonden. Internationale investeringen vormen in dit verband letterlijk een belangrijke schakel. In essentie is economische globalisering voor Sassen de verplaatsing van productieactiviteiten door transnationale corporaties. Het proces van economische globalisering, betoogt Sassen, veronderstelt plaatsen die fungeren als sturingscentra: global cities. Deze steden zijn belangrijke productieplaatsen voor een groot aantal gespecialiseerde – in het bijzonder financiële – diensten die nodig zijn voor de management- en controlefuncties die zij vervul-

len. Tegelijkertijd vormen global cities de voornaamste bestemmingen voor migranten. De belangrijkste reden voor de overgrote meerderheid van de nieuwe migranten om zich te vestigen in global cities is, volgens Sassen, het feit dat de specifieke economie van deze steden niet alleen gespecialiseerde banen op een hoog niveau genereert, maar ook een groot aantal laagbetaalde banen. Gespecialiseerde diensten en hoofdkantoren van grote bedrijven waar de attractieve banen te vinden zijn, vormen eveneens een belangrijke bron voor laag betaald werk. Daarnaast vinden migranten em-plooi in de dienstverlening aan de nieuwe middenklasse van de global cities: horeca, klusjeswerk, vrije tijd en vermaak enzovoort. Op grond van deze bijzondere banenstructuur zijn global cities duale steden; zij zijn gepolariseerd langs etnische en sociale lijnen.

De these van Sassen dat economische herstructurering sociale polarisatie veroorzaakt in global cities, is zwaar bekritiseerd. Hamnett (1994, 1996) bijvoorbeeld, heeft betoogd dat in sommige steden, zoals Londen, niet polarisering, maar professionalisering de belangrijkste uitkomst is van economische structuurverandering. Dat brengt ons bij een tweede, belangrijk theoretisch raamwerk met betrekking tot economische herstructurering en sociale ongelijkheid: de 'mismatch'-theorie. Zoals ook bij Sassens theorie over polarisatie het geval is, is het uitgangspunt van de mismatch-theorie – verwoord door onder anderen de Amerikaanse socioloog William Julius Wilson – het proces van economische herstructurering dat het gevolg is van toenemende wereldwijde concurrentie. Hier luidt de redenering dat een postindustriële samenleving beter opgeleid personeel vraagt. De arbeidsmarkt is daarom onderhevig aan een proces van 'upgrading'. Als het over ongelijkheid gaat, schuilt het probleem in het ontstaan van een potentiële onderklasse die bestaat uit bewoners van binnensteden die te slecht zijn opgeleid om te voldoen aan de toenemende eisen van een postindustriële economie. Naast hun gebrek aan scholing, kampen deze mensen met een geografisch probleem van bereikbaarheid. Zij leven in (binnen)steden, waar het aantal geschikte banen – ongeschoold, industrieel werk – sterker is afgenomen dan op andere locaties. Daarom zijn de 'truly disadvantaged' (Wilson 1987) die de binnensteden bevolken, het slachtoffer van een tweevoudige mismatch: zij vertonen een gebrek aan scholing en wonen ver weg van de locaties waar zij nog geschikte banen zouden kunnen vinden. Zie hier het verschil met Sassens theorie: het kardinale punt is niet polarisatie op de arbeidsmarkt, maar upgrading. De mensen aan de onderkant van de sociale hiërarchie worden niet uitgebuit – arbeid in laagbetaalde en onaantrekkelijke banen – maar uitgesloten als gevolg van werkloosheid.

Het is interessant om deze twee theorieën te vergelijken op grond van hun bruikbaarheid als instrument om data afkomstig uit verschillende steden te beschrijven en te verklaren. Het proces van professionalisering lijkt beter geschikt ter beschrijving van de ontwikkelingen op de arbeidsmarkten van West-Europese economieën (bijvoorbeeld Nederland (vgl. Burgers 1996) en Groot-Brittannië (vgl. Hamnett 1994) dan de polarisatiethese.

Toch is ook de mismatch-theorie zwaar onder vuur genomen.

Roger Waldinger (1996) heeft betoogd dat Wilsons theorie geen rekening houdt met de etnische differentiatie die duidelijk zichtbaar is op de Amerikaanse stedelijke arbeidsmarkten. Waldinger heeft laten zien dat verschillende etnische groepen actief zijn in verschillende segmenten van de arbeidsmarkt. Verschillen in cultureel kapitaal en verschillen in mogelijkheden op de arbeidsmarkt op het moment van aankomst bepalen die uitsortering naar etnische achtergrond. Waar Sassen en Wilson de nadruk leggen op structurele economische veranderingen (en van mening verschillen over de gevolgen hiervan), wijst Waldinger op de rol van cultureel en sociaal kapitaal. Sassen en Wilson houden slechts rekening met opleidingsniveau, zij maken geen onderscheid tussen minderheidsgroepen. Waldinger laat zien hoe de sociale netwerken en culturele achtergrond van de verschillende groepen immigranten en beschikbare banen op het moment van aankomst invloed uitoefenen op hun arbeidsmarktpositie. In de kern van de zaak komt Waldingers kritiek neer op het verwijt dat zowel Sassen als Wilson zozeer de nadruk leggen op de aanbodzijde van de arbeidsmarkt (banen), dat zij (de verscheidenheid van) de vraagzijde (specifieke groepen arbeiders) veronachtzamen.

Twee verdere punten van kritiek kunnen echter naar voren gebracht worden met betrekking tot de theoretische raamwerken zoals gepresenteerd door Sassen en Wilson. In de eerste plaats stellen verscheidene auteurs dat zowel de polarisatietheorie als de mismatch-theorie de rol van institutionele factoren verwaarlozen (vgl. Burgers 1996; Musterd en Ostendorf 1998). Esping-Andersen (1993) heeft overtuigend aangetoond hoe verschillende typen van verzorgingsstaten verschillende arbeidsmarktstructuren en verschillende niveaus van participatie op de arbeidsmarkt voortbrengen. Klaarblijkelijk is het niet zo dat de wereldeconomie direct de structuur of de mate van participatie in de arbeidsmarkten van ontwikkelde economieën dicteert. Daarom kunnen maatschappelijke gevolgen van economische herstructurering variëren afhankelijk van de institutionele context, dat wil zeggen, het type verzorgingsstaat waarin die optreedt (cf. Burgers 1996; Burgers en Kloosterman 1996; Musterd en Ostendorf 1998). Met andere woorden, naast individuele kwaliteiten in termen van scholing (Sassen en Wilson) en groepsaffiliatie en etniciteit (Waldinger), laten verschillende typen van verzorgingsstaten afwijkende sociale gevolgen zien van economische herstructurering. In de tweede plaats hebben sommige auteurs (cf. Scott 1988) het belang onderstreept van plaatsgebonden geografische en historische factoren voor de levenskansen van steden, in het bijzonder in tijden van toenemende geografische mobiliteit. Paradoxaalwijze kan globalisering leiden tot een versterking van de verschillen tussen locaties in plaats van dat dit proces leidt tot een toenemende eenvormigheid. In een tijd van snelgroeïende mobiliteit neemt het belang van het begrip 'plaats' toe en niet af (Storper 1992a, 1992b). De specifieke voordelen van een plek liggen verankerd in unieke kenmerken die op andere plekken

moeilijk na te bootsen zijn. Naast de voor de hand liggende verschillen op het gebied van natuurlijke, geografische gesteldheid, spelen verschillen op het gebied van historisch gegroeide sociaal-economische structuren en de gebouwde omgeving een belangrijke rol (cf. Scott 1997; Musterd e.a. 1998). Lokale of regionale omstandigheden kunnen in termen van sociale ongelijkheid in verschillende steden, zelfs binnen dezelfde nationaal institutionele context, tamelijk afwijkende situaties opleveren (Massey 1984).

Samenvattend stellen we voor de analyse en verklaring van de ongelijkheid in steden een eenvoudig model voor, dat een verbinding legt tussen globalisering en lokale omstandigheden (vgl. Burgers 1996). Het globale niveau omvat processen als economische herstructurering, de opkomst van internationale verbruikersmarkten en de toenemende mobiliteit van kapitaal, mensen, goederen en informatie. Voor wat betreft de lokale omstandigheden maken we gebruik van Max Webers idee van levenskansen van individuele personen in een specifieke lokale context. Die levenskansen verwijzen in sterke mate, maar zeker niet alleen – we komen er in de afsluitende paragraaf nog op terug – naar mogelijkheden op de arbeidsmarkt. Onze belangrijkste stelling is dat de dynamiek van het wereldniveau geen directe invloed heeft op het plaatselijke niveau. Tussen ‘global’ en ‘local’ is er een wereld van verschil (Burgers 2000). Dit verschil wordt veroorzaakt door variabelen die als het ware tussen de globale economie en de individuele locatie in liggen. Er zijn er op zijn minst drie van groot belang.

De eerste betreft subculturele verschillen tussen etnische groepen. Verschillen die in dit kader van belang zijn, houden verband met specifieke vormen van cultureel en sociaal kapitaal. Waar de slecht opgeleide leden van één bepaalde groep lijden onder uitsluiting van de arbeidsmarkt – zoals Wilsons ‘truly disadvantaged’ Afro-Amerikanen in de voormalige industriesteden van de Verenigde Staten – kunnen anderen juist wel arbeid vinden in de dienstensector of in de restanten van meer traditionele industriële ondernemingen: Sassens Hispanics en Aziaten. Zoals wij al aangaven in de inleiding, is om die reden het debat tussen polarisatie en mismatch niet zo makkelijk te beslissen in het voordeel van de één of de ander. Binnen dezelfde stedelijke setting kunnen de mogelijkheden van de ene groep meer beïnvloed worden door een tendens tot polarisatie, terwijl een andere groep meer het slachtoffer kan worden van het mismatch-mechanisme.

375

De tweede factor die het globale met het lokale verbindt, wordt gevormd door institutionele verschillen tussen landen of delen daarvan. Het gaat om sociale voorzieningen en regelingen van vooral overheidswege die van invloed zijn op arbeidsmarktaandeel. In ver uitgebouwde verzorgingsstaten, zoals bijvoorbeeld de Nederlandse, zal mismatch op de arbeidsmarkt wellicht aangetroffen kunnen worden in de vorm van gebrek aan scholing, maar niet, of slechts in zeer beperkte mate, in de vorm van geografische locatie. Als gevolg van vergaande overheidsbemoeienis zijn

laagopgeleiden in veel mindere mate geografisch gesegregeerd dan het geval is in bijvoorbeeld de Verenigde Staten waar de truly disadvantaged in getto's wonen (vgl. Deurloo en Musterd 1998). Een ruime mate van decommodification van de woningvoorraad zorgt voor consolidatie of zelfs opwaartse mobiliteit als het om wooncarrières gaat, ook als mogelijkheden voor opwaartse mobiliteit op de arbeidsmarkt geblokkeerd zijn of banen verloren gaan (vgl. Burgers 1995).

De derde factor die intermedieert tussen de internationale economische ontwikkeling en de levenskansen van mensen op specifieke locaties is de specifieke, sociaal-economische geschiedenis van individuele steden. Zelfs binnen dezelfde institutionele context kunnen er belangrijke historische verschillen optreden tussen lokale arbeidsmarkten en de sociale infrastructuur van individuele steden. Verschillen in sociaal-economische ontwikkeling van steden leidt tot verschillen in het vermogen om het hoofd te kunnen bieden aan internationale economische ontwikkelingen (vgl. Kloosterman 1996). Steden die hun ontstaan of bloei bijvoorbeeld dankten aan de industriële revolutie, werden in de meeste gevallen zwaarder getroffen door deïndustrialisatie dan steden met een verleden dat gekarakteriseerd wordt door politieke en bestuurlijke functies, dienstverlening, of handel. De conclusie lijkt gewettigd dat hoe gedifferentieerder de economie van een stad is, des te kleiner de kans is op sociale ontreddering en crisis als gevolg van economische herstructurering. Vooral 'company towns' kunnen kwetsbaar zijn als economische parameters dramatische veranderingen ondergaan (vgl. Newman 1989). In veel gevallen heeft een specifieke, lokale historische achtergrond zich vertaald in een specifieke gebouwde omgeving, die op haar beurt van belang kan zijn voor de levenskansen van individuele personen. Vooral in Europa hebben steden die in een korte periode een snelle groei kenden – zoals de archetypische industriële steden –, in veel gevallen een relatief homogene ruimtelijke structuur. Zij ontberen vaak het fijne patroon van steden met een verder terugreikend verleden dat gekenmerkt wordt door handel en bestuurlijke activiteiten. Zo kan men over het algemeen genomen in de voormalige industriële steden meer grote vervallen stadsdelen aantreffen dan in steden waarvan de geschiedenis teruggaat tot het preïndustriële tijdperk.

376

Het boven beschreven model kan ongelijkheid in stedelijke economieën en sociale structuren helpen verhelderen, in het bijzonder vanuit een vergelijkend perspectief. Als een eerste empirisch voorbeeld, maken wij een vergelijking tussen Amsterdam en Rotterdam, waarbij de nadruk ligt op de banenstructuur en werkloosheid. Omdat het hier in beide gevallen Nederlandse steden betreft, zullen institutionele factoren – kenmerkend voor de Nederlandse verzorgingsstaat – nauwelijks van belang zijn in een vergelijking van de steden. Temeer omdat in het geval van Nederland (vgl. WRR 1990) sociaal en stedelijk beleid sterk gecentraliseerd is. Uiteraard kan slechts in internationale vergelijkingen het belang en de invloed van institutionele factoren – dat wil zeggen verschillende typen van verzorgingssta-

ten – vastgesteld worden. Wij zullen ons richten op de andere variabelen die een verbindende rol spelen tussen global en local: plaatsbepaalde factoren en verschillen tussen etnische groeperingen.

3. Ongelijkheid op de arbeidsmarkt in Amsterdam en Rotterdam

Sociale ongelijkheid heeft verscheidene, gedeeltelijk onderling samenhangende verschijningsvormen. De arbeidsmarkt wordt gezien als één van de belangrijkste bronnen van ongelijkheid en armoede. Uitgaande van de theoretische kaders van Sassen en Wilson, zijn in dit verband twee vormen van ongelijkheid van belang. Ten eerste, ongelijkheid op de arbeidsmarkt. Hier hebben we te maken met ontwikkelingen in de banenstructuur in termen van verschillen in beloning en kwaliteit van werk. Dit is de bron van ongelijkheid waar Sassen naar verwijst, wanneer zij betoogt dat de arbeidsmarkten van global cities polariseren. Ten tweede, bevindt men zich binnen of buiten de arbeidsmarkt, oftewel heeft men werk of niet. Dit is het type van ongelijkheid dat Wilson heeft bestudeerd in Amerikaanse binnensteden. In deze paragraaf zullen wij ons bezighouden met beide vormen van ongelijkheid die te maken hebben met de arbeidsmarkt.

Zoals Hamnet (1994) al heeft laten zien, tendeert de arbeidsmarkt in de belangrijkste Nederlandse steden niet naar polarisatie. De overheersende trend is er één van professionalisering en opwaardering. Het gemiddelde opleidingsniveau van de werkende bevolking kent sedert een aantal jaren een opgaande lijn; het aantal betrekkingen aan de bovenkant van de banenladder is niet alleen in absolute zin gegroeid, maar ook in relatieve termen. In het geval van Nederland lijkt dus het model van Wilson het meest geëigend voor het beschrijven en verklaren van de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt, en niet dat van Sassen, dat een groei aan beide uiteinden van de markt voorspelt. Ook lijkt de concentratie van werkloosheid in de belangrijkste Nederlandse steden te passen in Wilsons kader: werklozen zijn laagopgeleid, velen zijn afkomstig uit minderheidsgroepen die moeilijkheden ondervinden om een plaats te veroveren in stedelijke arbeidsmarkten die aan upgrading onderhevig zijn. Een duidelijk geval van geografische mismatch: de slecht geschoolde werklozen leven in een omgeving waar de arbeidsmarkten juist veeleisend zijn. Een complexer beeld tekent zich echter af, wanneer wij differentiëren naar verschillende soorten banen en naar etnische groepering en locatie, zoals we in de volgende deelparagrafen zullen laten zien.

377

Polarisatie en de arbeidsmarkt

Esping-Andersen (1993) heeft een simpel en elegant schema voor de beschrijving en analyse van de veranderende structuur van nationale arbeidsmarkten ontwikkeld. Dit schema omvat een rangorde en een onderscheid tussen de 'traditionele' industriële economie en de 'nieuwe' dienstenecono-

nomie. Rangorde wordt aangegeven door een onderscheid tussen hoog- en laaggeclassificeerde betrekkingen. Traditionele en nieuwe economische activiteiten worden aangegeven door onderscheid te maken tussen wat Esping-Andersen (1993) 'fordistische' en 'postfordistische' werkgelegenheid heeft genoemd. In feite bestaat Esping-Andersens schema uit twee banenhiërarchieën, de één fordistisch, de andere postfordistisch. Het schema van Esping-Andersen is van belang, omdat het ongelijkheid direct in verband brengt met economische herstructurering. Zodoende kan het eenvoudig gekoppeld worden aan de theoretische standpunten van Sassen en Wilson. Sassens bewering, bijvoorbeeld, dat sociale polarisatie voortvloeit uit het groeiende dienstenkarakter van stedelijke economieën, zou bijzonder duidelijk naar voren moeten komen in de postfordistische banenhiërarchie.

Recentelijk hebben Steijn c.s. (2000) Esping-Andersens schema gebruikt om de verschillen te beschrijven tussen de economische structuur van Amsterdam en Rotterdam in de jaren negentig. Op het eerste gezicht lijkt de werkgelegenheidsstructuur van zowel Amsterdam als Rotterdam in de vroege jaren negentig een lichte trend te vertonen in de richting van polarisatie. In dit geval schijnt er geen significant verschil te bestaan tussen de beide steden. Deze oppervlakkige overeenkomst maskeert echter belangrijke verschillen in het postindustriële karakter en de sociale samenstelling van de twee stedelijke economieën. Beide steden laten een voortdurende deïndustrialisatie zien gedurende de eerste helft van de jaren negentig. Maar gezien het feit dat dit proces veel langzamer verliep in Rotterdam dan in Amsterdam, is het relatieve verschil tussen de beide steden in dit verband toegenomen. Het verschil tussen Amsterdam en Rotterdam met betrekking tot het aandeel fordistische en postfordistische banen is bijna verdubbeld in slechts vier jaren: van 2,7 (53,5%-56,2%) naar 5,1% (48,3%-53,4%) tussen 1992 en 1996, zoals we kunnen zien in tabel 1.

Met betrekking tot het verband tussen deïndustrialisatie en sociale ongelijkheid tonen Steijn c.s. (2000) interessante verschillen aan tussen de beide steden. Een in toenemende mate gepolariseerde structuur komt aan het licht in Amsterdams postfordistische banen, terwijl de fordistische banenstructuur van de stad zowel een lagere als een verminderende mate van polarisatie laat zien. In het geval van Rotterdam zijn zowel structuur als trend tegenovergesteld aan hetgeen men in Amsterdam aantreft. Dit leidt tot de interessante conclusie dat de opkomende postfordistische economie in Rotterdam tot depolarisatie leidt, terwijl hetzelfde verschijnsel in Amsterdam tot polarisatie leidt. Een verklaring voor deze verschillende uitkomsten, zoals ook Steijn c.s. voorstellen, kan schuilen in het feit dat producenten- en consumentendiensten in Amsterdam veel meer de overhand hebben dan in Rotterdam: 13,8% tegenover 7,9%. Ondanks de algemene trend van stedelijke economieën in de richting van deïndustrialisatie, lijkt het erop dat de dienstensector die in de hoofdstad traditioneel al sterk vertegenwoordigd is, in Amsterdam ten opzichte van die van Rotterdam verder versterkt is.

Tabel 1

Klassenpositie van werkzame personen in Amsterdam en Rotterdam, 1992 en 1996

	Amsterdam			Rotterdam		
	1992	1996	Vershil	1992	1996	Vershil
Managers	9,0%	8,7%	- 0,3%	9,1%	9,7%	+ 0,6%
Kantoorpersoneel	21,9%	20,9%	- 1,0%	21,5%	18,4%	- 3,1%
Verkopers	9,1%	8,4%	- 0,7%	7,6%	7,5%	- 0,1%
Geschoolde handarbeiders	8,0%	6,2%	- 1,8%	9,6%	9,0%	+ 0,6%
Ongeschoolde hand- arbeiders	5,5%	4,1%	- 1,4%	8,4%	8,8%	+ 0,4%
Totaal fordistisch	53,5%	48,3%	- 5,2%	56,2%	53,4%	- 2,8%
Professionals	18,9%	21,7%	+ 2,8%	14,6%	15,9%	+ 1,3%
Semi-professionals en technici	15,1%	16,3%	+ 1,2%	16,5%	17,4%	+ 0,9%
Geschoold personeel in dienstverlening	5,1%	5,2%	+ 0,1%	4,4%	6,1%	+ 1,7%
Ongeschoold personeel dienstverlening	7,3%	8,4%	+ 1,1%	8,3%	7,2%	- 1,1%
Totaal post- fordistisch	46,4%	51,6%	+ 5,2%	43,8%	46,6%	+ 2,8%
N	333.619	349.322		251.104	252.290	

Bron: Stein e.a. 2000.

De toenemende polarisatie van de Amsterdamse sociaal-economische structuur kan in belangrijke mate een reflectie zijn van het feit dat de hoofdstedelijke professionals niet alleen in de stad werken, maar er ook in grotere getale wonen dan in Rotterdam het geval is. Zoals Sassen heeft be- toogd: de aanwezigheid van een nieuwe middenklasse – die haar eigen op- komst grotendeels dankt aan een expanderende dienstensector – zorgt op haar beurt voor weer extra werkgelegenheid in de dienstensector, met na- me in die segmenten die voorzien in diensten ter ontplooiing van de levens- stijl van stedelijke professionals: restaurants, speciaalzaken, culturele in-

dustrieën enzovoort (cf. Hannigan 1998; Zukin 1995). We hebben hier te maken met een multiplier effect: de groei van de dienstensector maakt Amsterdam tot een aantrekkelijker woonplaats voor de nieuwe middenklasse dan Rotterdam en daarom trekt Amsterdam weer nieuwe professionals aan.

Door de eeuwen heen is Amsterdam erin geslaagd om een sterke positie op het gebied van internationale handel en financiën te handhaven en een relatief gevarieerde economische structuur te ontwikkelen. Dit karakter is van eminent belang met betrekking tot de economische vooruitzichten van locaties vandaag de dag. In Rotterdam worden investeringen nog steeds vooral naar de haven gesluisd. Het wordt echter in toenemende mate twijfelachtig of hetgeen goed is voor de haven, ook goed is voor de Maasstad. Het merendeel van de banengroei die in verband gebracht kan worden met de haven treft men ver stroomopwaarts aan, in de geografische periferie van Nederland (Kreukels en Wever 1996; Burgers 2002). De recente economische groei in Rotterdam die samenhangt met de haven, was een groei die lokaal gezien niet gepaard ging met banengroei. In vergelijking met Amsterdam raakt Rotterdam verder achterop op het gebied van de dienstenindustrie. Amsterdam trekt vanwege haar historische binnenstad meer professionals en leden van de nieuwe middenklasse aan. Hun aanwezigheid geeft op zichzelf een sterke impuls aan de groei van consumentendiensten.

Samengevat: zowel de specifieke, economisch-historische ontwikkeling van beide steden als de verschillen in de kwaliteit van het huizenaanbod leveren belangrijke verschillen op met betrekking tot de structuur van de arbeidsmarkt en daarmee tot sociale ongelijkheid. Om preciezer te zijn, Sassens polarisatiemodel lijkt beter te werken om ongelijkheid in Amsterdam te verklaren, terwijl de mismatch-theorie van Wilson meer duidelijkheid geeft over de situatie in Rotterdam. Het is de vraag, hoe deze conclusie zich verhoudt tot de positie van verschillende etnische groepen en hun levenskansen in beide steden. Met deze vraag zullen wij ons in de volgende deelparagraaf bezighouden.

De positie op de arbeidsmarkt van verschillende etnische groepen

380

De etnische minderheden in Nederland zijn geconcentreerd in de vier grote steden: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht. In de vroege jaren zeventig ontvingen deze steden 35% van alle Turkse en Marokkaanse immigranten, terwijl zij slechts 13% van de Nederlandse bevolking uitmaakten. In de vroege jaren negentig, toen arbeidskansen voor laagopgeleiden in de industrie al drastisch geslonken waren, eindigde ongeveer 51% van de instroom van Turken en Marokkanen in de vier grote steden (Musterd en Muus 1995). Het ging hun in deze periode niet meer zozeer om arbeidsmarktkansen, maar om kansen op huisvesting. Zowel Amsterdam als Rotterdam beschikken over een relatief groot aantal goedkope huurwoningen. Deze voorraad huurwoningen trok nieuwe generaties immigranten aan die

zich bij hun al eerder geëmigreerde familieleden wilden voegen.

Gedurende de jaren negentig deed zich in Nederland een onverwacht en snel economisch herstel voor, dat resulteerde in een scherpe daling van de werkloosheid. Maar de werkloosheidscijfers in de grote steden bleven hoe dan ook hoog, vooral in de eerste helft van de jaren negentig. De ruimtelijke oriëntering van laagopgeleide, werkloze immigranten is hiervan de oorzaak. Vooral arbeidsmigranten uit Turkije en Marokko, maar ook migranten uit voormalige koloniën zoals Suriname, zijn over het algemeen slechter opgeleid dan de autochtone bevolking. Maar ook migranten hebben geprofiteerd van de boom van de late jaren negentig en de gespannen arbeidsmarkt die daar het gevolg van was, zoals blijkt uit de ontwikkeling van de werkloosheidscijfers voor de belangrijkste Nederlandse minderheidsgroepen.

Tabel 2

Werkloosheidspercentages onder minderheidsgroepen en autochtonen in Nederland 1991 en 1998

%	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	Autochtonen
1991	31	36	26	31	7
1998	18	20	10	13	4

Bron: SPVA-98; ISEO & SCP. Gebaseerd op een steekproef van 7.500 huishoudens. Data verstrekt door het ISEO, op verzoek van de auteurs.

Wanneer wij deze nationale data naast die van Amsterdam en Rotterdam leggen, krijgen we interessante resultaten. Tabel 3 laat zien dat het werkloosheidsniveau van de belangrijkste minderheidsgroepen in Amsterdam en Rotterdam samen ongeveer vergelijkbaar is met dat van Nederland in zijn geheel. Met uitzondering van de Marokkanen, is het teruglopen van de werkloosheid onder minderheidsgroepen in Amsterdam en Rotterdam evenwel meer uitgesproken dan op landelijk niveau.

Tabel 3

Werkloosheidspercentages onder minderheidsgroepen en autochtonen in Amsterdam en Rotterdam, 1991 en 1998

%	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	Autochtonen
1991	34	34	30	39	11
1998	20	24	10	14	5

Bron: SPVA-98; ISEO & SCP. Gebaseerd op een steekproef van 7.500 huishoudens. Data verstrekt door het ISEO, op verzoek van de auteurs.

De data in de tabellen 2 en 3 stroken niet met de mismatch-these: minderheidsgroepen waarvan de leden over het algemeen relatief slecht opgeleid zijn, presteren zowel in de postindustriële arbeidsmarkten van de steden

als in de landelijke economie goed. Op het eerste gezicht schijnt het niet uit te maken waar – binnen of buiten de grote steden – leden van minderheidsgroepen leven: de werkloosheidscijfers zijn min of meer gelijk. Maar de samengevoegde data van Amsterdam en Rotterdam verbergen de aanzienlijke verschillen tussen deze beide steden, zoals duidelijk wordt uit tabellen 4 en 5.

Tabel 4

Werkloosheidspercentages onder minderheidsgroepen en autochtonen in Amsterdam, 1991 en 1998

%	Turken	Mraokkanen	Surinamers	Antillianen	Autochtonen
1991	30	30	25	40	12
1998	17	21	9	9	5

Bron: SPVA-98; ISEO & SCP. Gebaseerd op een steekproef van 7.500 huishoudens. Data verstrekt door het ISEO, op verzoek van de auteurs.

Tabel 5

Werkloosheidspercentages onder minderheidsgroepen en autochtonen in Rotterdam, 1991 en 1998

%	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	Autochtonen
1991	37	43	35	39	9
1998	23	27	11	20	5

Bron: SPVA-98; ISEO & SCP. Gebaseerd op een steekproef van 7.500 huishoudens. Data verstrekt door het ISEO, op verzoek van de auteurs.

Tabel 5 laat zien hoe Rotterdam het mismatch-model keurig illustreert: zowel in 1991 als in 1998 zijn de werkloosheidscijfers voor minderheidsgroepen hoger dan op landelijk niveau. Met uitzondering van de Surinamers blijft het verschil met het land als geheel over de jaren gelijk. Amsterdam daarentegen, beantwoordt niet aan het mismatch-model: zowel in 1991 als in 1998 blijven werkloosheidscijfers ongeveer op hetzelfde niveau als de landelijke cijfers. Het verschil tussen Amsterdam en Rotterdam weersprekt het uitgangspunt van de mismatch-theorie, namelijk dat hoe meer een stedelijke economie zich in de richting van een postindustriële economie beweegt, des te groter de werkloosheid is die men aantreft onder gebrekkig geschoolde (minderheids)groepen. Het tegendeel is het geval: het relatief meer uitgesproken postindustriële karakter van de Amsterdamse economie verklaart het relatief lage werkloosheidsniveau onder minderheidsgroepen. Deze conclusie bevestigt de resultaten van de eerdergenoemde analyse van Steijn c.s. (2000), die vaststelden dat de postindustriële banenstructuur van Amsterdam gekarakteriseerd wordt door polarisatie. Met andere woorden: waar Rotterdam beantwoordt aan het mismatch-model door een achterblijvende groei in het aantal postindustriële banen, be-

antwoordt Amsterdam aan Sassens model vanwege een snel expanderende postindustriële economie.

Naast verschillen tussen de beide steden, zijn er ook interessante verschillen tussen de etnische groeperingen. Hoewel alle groeperingen profiteerden van de economische groei in de jaren negentig, met weinig verschil tussen de groeperingen op landelijk niveau – onder Turken vond met 13% punten de kleinste afname plaats, onder Antillianen met 18% punten de grootste – zijn er opnieuw opmerkelijke verschillen waar te nemen tussen Amsterdam en Rotterdam. Om te beginnen zijn in 1998 de verschillen in de werkloosheidscijfers voor minderheidsgroepen in Amsterdam en Rotterdam meer uitgesproken dan op nationaal niveau. Deze verschillen zijn sinds 1991 toegenomen. In Amsterdam profiteerden de Antillianen het meest van de gunstige economische omstandigheden: een daling van 31 procentpunten, terwijl in Rotterdam de meest substantiële daling plaatsvond onder Surinamers: 24 procentpunten. Er lijkt, met andere woorden, los van de verschillen tussen etnische groeperingen, een wisselwerking te bestaan tussen locatie en etnische groep. Er is geen duidelijke verklaring voor dit effect. Wellicht is hier sprake van een *time lag*. In de vroege jaren negentig verging het de Surinamers in Rotterdam slechter dan hun groeps-genoten in Amsterdam en in Nederland in het algemeen. Hetzelfde gold voor de Antillianen. Misschien dat de achterstand in Rotterdam in de nabije toekomst goedgemaakt zal worden.

4. Conclusie en discussie

In dit artikel hebben wij een relatief simpel model voorgesteld dat heuristisch gezien nuttig kan zijn om de lokale gevolgen van economische herstructurering op wereldschaal te begrijpen. Het model heeft betrekking op de uitwerking van het 'globale' op het 'lokale'. Van centraal belang hierbij zijn institutionele structuren, het behoren tot verschillende etnische groeperingen en sociale netwerken en plaatselijke kenmerken voortvloeiend uit een specifieke sociaal-economische achtergrond. Ons model is gebaseerd op de belangrijkste recente theorieën ter verklaring van ongelijkheid in steden. In onze ogen neemt de bruikbaarheid van deze theorieën toe, wanneer zij als aanvullend worden beschouwd in plaats van als wederzijds concurrerend of zelfs uitsluitend. Uit de door ons gepresenteerde gegevens over Amsterdam en Rotterdam blijkt dat verschillende vormen van ongelijkheid aangetroffen kunnen worden, zowel in verschillende economische sectoren als tussen verschillende etnische groeperingen. Bovendien bleek dat dezelfde etnische groepering in de ene stad beter presteert dan in de andere.

Vanuit theoretisch oogpunt is het van belang om tot een synthese te komen met betrekking tot de verschijningsvormen en verklaringen van vormen van stedelijke ongelijkheid. Het hier gepresenteerde model zou gebruikt kunnen worden om reeds bekende gegevens aangaande stedelijke

ongelijkheid opnieuw te rangschikken en te interpreteren, maar ook als een onderzoeksschema naar vormen en verschijningen van ongelijkheid in steden dat attendeert op de variabelen waarmee rekening moet worden gehouden, of door ze systematisch te variëren of ze te controleren. Los van participatie op de arbeidsmarkt – de afhankelijke variabele waarop wij in deze bijdrage de nadruk hebben gelegd –, zouden met behulp van ons schema andere vormen van ongelijkheid met vrucht bestudeerd kunnen worden: verschillen in ondernemingszin, wooncarrières, schoolprestaties en -uitval, misdaad enzovoort. Omdat institutionele factoren een belangrijke rol spelen in ons theoretisch schema, zou vergelijkend onderzoek op internationale schaal van bijzondere betekenis zijn in de constructie van een overkoepelende theorie aangaande ongelijkheid in steden.

Geraadpleegde literatuur

- Burgers, J.P.L. (1995) Inpassen en aanpassen: De huisvesting van allochtonen. In: G. Engbersen en R. Gabriëls (red.) *Sferen van integratie: Naar een gedifferentieerd allochtonenbeleid*. Amsterdam: Boom, pp. 137-157.
- Burgers, Jack (1995) The Global City and the Universal Suburb: Recent Issues in Urban Sociology. In: *The Netherlands Journal of Housing and the Built Environment* 10 (4) 363-373.
- Burgers, J.P.L. (1996) No Polarization in Dutch Cities? Inequality in a Corporatist Country. *Urban Studies* 33: 99-106.
- Burgers, Jack (2000) A World of Difference: Between the Global and the Local. In: Don Kalb a.o. (eds.) *The Ends of Globalization: Bringing Society Back In*. Lanham: Rowman en Littlefield.
- Burgers, Jack (2002). *De gefragmenteerde stad*. Amsterdam: Boom.
- Burgers, J.P.L. en Kloosterman, R. (1996) Dutch Comfort: Postindustrial Transition and Social Exclusion in Spangen, Rotterdam. *Area* 28: 433-445.
- Deurloo, M.C. en Musterd, S. (1998) Ethnic Clusters in Amsterdam, 1994-96: A Micro-Area Analysis. *Urban Studies* 35 (3) 385-396.
- Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. (red.) (1993) *Changing Classes: Stratification and Mobility in Post-Industrial Societies*. London: Sage.
- Hamnett, Chris (1994) Social Polarisation in Global Cities: Theory and Evidence. *Urban Studies* 31: 401-425.
- Hamnett, Chris (1996) Social Polarisation: Economic Restructuring and Welfare State Regimes. *Urban Studies* 8: 1407-1430.
- Hannigan, J. (1998) *Fantasy City: Pleasure and Profit in the Postmodern Metropolis*. Londen: Routledge.
- Kloosterman, R.C. (1996) Double Dutch: Trends of Polarization in Amsterdam and Rotterdam after 1980. *Regional Studies* 30: 367-376.
- Kreukels, T. en Wever, E. (1996) Dealing with Competition: The Port of Rotterdam. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 87: 293-309.
- Massey, D. (1984) *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production*. Basingstoke: MacMillan.

- Musterd, S. en Muus, P. (1995) Immigration: Mismatches in Labour, Housing and Space. The Effects of Immigration of Several Nationalities with Regard to The Netherlands. *Applied Geography* 15: 279-296.
- Musterd, S. en Ostendorf, W. (red.) (1998) *Urban Segregation and the Welfare State: Inequality and Exclusion in Western Cities*. Londen: Routledge.
- Musterd, S., Ostendorf, W. en Van de Ven, J. (1998) *Versterking van de economisch-ruimtelijke structuur van Nederland: Economische ontwikkeling en sociale implicaties*. Essay voor the VROM-raad. Amsterdam: AME.
- Newman, Katherine S. (1989) *Falling from Grace: The Experience of Downward Mobility in the American Middle Class*. New York: Free Press.
- Sassen, S. (1988) *The Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Labor Flow*. New York: Cambridge University Press.
- Sassen, S. (1991) *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Sassen, S. (1994) *Cities in a World Economy*. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.
- Scott, A.J. (1988) *Metropolis: From the Division of Labor to Urban Form*. Berkeley: University of California Press.
- Scott, A.J. (1997) *The Cultural Economy of Cities*. *International Journal of Urban and Regional Research* 21: 323-39.
- Steijn, Bram, Erik Snel en Lambert van der Laan, L. (2000) Een postindustriële klassenstructuur? Het klassenschema van Esping-Anderesen toegepast op Nederland, Amsterdam en Rotterdam. *Sociologische Gids* 47: 77-94.
- Storper, M. (1992a) The Limits to Globalization: Technology Districts and International Trade. *Economic Geography* 68: 60-93.
- Storper, M. (1992b) Regional Worlds of Production: Learning and Innovation in the Technology Districts of France, Italy and the USA. *Regional Studies* 27: 433-55.
- Waldinger, R. (1996) *Still the Promised City? African-Americans and New Immigrants in Postindustrial New York*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- WRR (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid) (1990) *Van de stad en de rand*. Den Haag: Sdu Uitgeverij.
- Wilson, W.J. (1987) *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and Public Policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wilson, W. J. (1996) *When Work Disappears: The World of the New Urban Poor*. New York: Alfred A. Knopf.
- Zukin, S. (1995) *The Cultures of Cities*. Cambridge (MA): Blackwell.